

Kistler-Ritso Eesti Sihtasutus

Okupatsioonide ja vabaduse muuseumi Vabamu kogumispõhimõtted

1 Muuseumi missioon ja ülevaade toimimispõhimõtetest.

1.1 Missioon

Okupatsioonide ja vabaduse muuseum Vabamu (edaspidi Vabamu) on Eesti suurim mittetulunduslik eramuuseum. Vabamu missiooniks on harida, kaasata ja innustada Eesti inimesi ja külalisi mõtlema lähimineküü üle, tunnetada vabaduse haprust ja seista vabaduse ja õigluse eest. Vabamu tegutseb kolmes omavahel tihedalt seotud tegevussuunas: Vabamu muuseumid, Noorte Vabamu (edaspidi NoVa) ja Global Conversations.

Vabamu muuseumites, Okupatsioonide ja vabaduse muuseumis Vabamu ja KGB vangikongides, saab tutvuda Eesti lähiajalooa inimeste isiklike lugude kaudu. Lisaks kahele püsiekspositsioonile korraldab Vabamu mõlemas filiaalis ajutisi näituseid ning aktiivset publiku programmi ekskursioonidest ja aruteludest konverentside ning riiklike suurtähtpäevade tähistamiseni. NoVa programmi alla on koondunud Vabamu haridustegevused: noortele suunatud muuseumitunnid, ekskursioonid, aruteluõhtud, filmiprogrammid jms. NoVa on ka noortele suunatud iseõppimiskeskond. Global Conversations on Vabamu rahvusvaheline tegevussuund, mis aitab kasvatada rahvusvahelisi suhteid ja võrgustikke. Nii saame kaasa aidata meie riigi püsimisele ja koostöösuhetele vabaduse hoidmiseks.

1.2 Muuseumi ajalugu

Olga Kistler – Ritso eestvedamisel asutati 1998. aastal Kistler-Ritso Eesti Sihtasutus ja samanimeline organisatsioon Ameerika Ühendriikides. Sihtasutuse eesmärk on anda panus Eesti lähiajaloo uurimisse ja mälu talletamisesse. Eesmärgiks seati muuseumi loomine. Vabamu kogude moodustamisega alustati 1998. aastal. Muuseum avati 2003. aastal. Kogumise kõige üldisemas plaanis järgiti ajapiire 1939–1991, mis on Eesti okupeerimiste ajaraam. Täna, kui meie riik on olnud uuesti iseseisev juba üle 30 aasta, on asunud mõtestama, milline on Eesti lugu läbi viimaste aastakümnete, mis tasuks säilitamist ja uurimist.

1.3 Muuseumikogu

Vabamu kogude kuuluvus jaguneb käesolevalt kolmeks: põhikogu, kasutuskogu ja arhiivraamatukogu. Vabamu kogude andmebaasi ENTU on kantud sisse ka Vabamu käsiraamatukokku kuuluvad raamatud. Peale 2024.a toimuvat inventuuri on muuseumil plaan jaotada kogud ümber temaatiliselt ja materjali põhiselt ning hakata pidama muuseumi siseseks kasutamiseks mõeldud käsiraamatukogu üle eraldi arvestust.

Vabamu kogudes on arvel üle 41000 museaali ja digiteeritud on museaale ca 70 0% ulatuses. Ainult digitaalseid museaale on Vabamu kogudes arvel 23. Vabamu kogud on avalikkusele kättesaadavad Vabamu kogude andmebaasi ENTU vahendusel.

1.4 Muuseumi struktuur ja toimetehhanismid

Kistler-Ritso Eesti Sihtasutus on mittetulunduslik eramuuseum, mida juhib nõukogu. Nõukogu esimeheks on muuseumi rajaja Olga Kistler- Ritso tütar Sylvia Thompson Sihtasutusel on oma juhatus ning kolm tegevussuunda. Muuseum tegutseb kahes muuseumimajas, Vabamus ja KGB vangikongides. Muuseumi hoidla asub muuseumimajadest eraldi.

1.5 Muuseumi koostöövõrgustikud

Muuseumil on kõikides tegevussuundades laiahaardeline ja aktiivne koostöövõrgustik. Muuseumi näitused valmivad koostöös teiste mäluasutuste, ekspertide ning toetajatega: saatkonnad, Kaitseministeerium, Välisministeerium, Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium jt nii avaliku kui erasektori ettevõtted. Muuseumi rahvusvaheline koostöö on näiteks Stanfordi Ülikooliga, Creative Destruction Lab`ga, TalTechiga jt tudengeid võõrtustavate institutsioonidega. Rahvusvahelistele Vabamu sõpradele on loodud liikmelisusprogramm Global Guardian. Noorte ja haridustegevused valmivad koostöös õpetajate võrgustike, mitmete koolide ja riigigümnaasiumidega. Vabamu on ka põlvkondade kohtumispaigaks, viies kokku kooliõpilasi nt Murtud Rukkkilille Ühingu jt represseeritud koondavate seltsidega.

1.6 Muuseumi tegevust reguleerivad õigusaktid ning strateegilised dokumendid

Okupatsioonide ja Vabaduse muuseumi Vabamu tegevus lähtub ICOMi eetikakoodeksist, Eestis kehtivast muuseumiseadusest. Organisatsiooni põhikiri on kinnitatud sihtasutuse loomisel 1998 ja leitav kodulehelt: <https://vabamu.ee/pohikiri/>

2. Kogumispõhimõtted

2.1 Kogumise eesmärk

Vabamu kogude moodustamisega alustati 1998. aastal. Kogumise kõige üldisemas plaanis on järgitud ajapiire 1939–1991, mis on Eesti okupeerimiste ajaraam. Muuseumi kogudes leidub ka üksikuid Eesti ajalooga seotud materjale varasematest perioodidest.

Kogutud on esemeid ja dokumente laias skaalas, kõike, mis on seotud nii saksa kui nõukogude okupatsiooniperioodiga Eestis. Kogumisel on lähtutud eelkõige esemete/dokumentide ideoloogilisest taustast (küüditamised, arreteerimised, sõjavangid, dissidendid, relvastatud vastupanu, ideoloogiline propaganda), aga kogutud on ka igapäevaseid olmeesemeid. Seoses muuseumi ekspositsiooni rakursi laienemisega ja rõhuasetuse muutumisega on edasise kogude täiendamise märksõnad: okupatsioon, vastupanu, taastamine ja vabadus. Märksõnad taastamine ja vabadus laiendasid kogumise ajapiire ning nendeks on 1939 – tänapäev.

2.2 Teiste sarnaste või lähipiirkonnas tegutsevate muuseumide kogude lühianalüüs

Vabamu kogumisteemad kattuvad osaliselt Eesti Rahva Muuseumi, Eesti Ajaloomuuseumi ning Eesti Kirjandusmuuseumi kogumisteemadega. Tulevikus kavatakse teha nende muuseumitega kogumispõhimõtete sõnastamisel tihedamat koostööd.

2.3 Muuseumikogu täiendamise üldpõhimõtted

Vabamu lähtub muuseumikogu täiendamise üldpõhimõtetes muuseumiseadusest:

Muuseum ei võta kultuuriväärtusega asja museaalina arvele, kui: 1) asi ei vasta muuseumi kogumispõhimõtetele; 2) asja üleandja esitab eritingimusi, mis on vastuolus muuseumi ja selle külastajate pikaajaliste huvidega; 3) asja üle arvestuse pidamiseks, selle säilitamiseks või eksponeerimiseks puuduvad tingimused või eelarvelised võimalused. Muuseum: 1) selgitab oma võimaluste piires välja kultuuriväärtusega asja päritolu, et vältida omaniku tahte vastaselt tema valdusest välja läinud või teisest riigist välja viidud asja museaalina arvele võtmist; 2) arvestab teiste sama piirkonna või sarnase ainevaldkonna muuseumide kogumispõhimõtteid

2.4 Muuseumikogu täiendamise sisulised kriteeriumid

Vabamu lähtub muuseumikogu täiendamisel üldistest põhimõtetest, mis on kirjas kultuuriministeeriumi määruses „Muuseumikogu täiendamise ja kultuuriväärtusega asja muuseumisse hoiule võtmise kord“:

1) Ajalooline väärtus: kas asi on seotud konkreetse inimese, paiga, sündmuse või tegevusega ja mida see jutustab mõne ajaloolise protsessi, temaatika või eluviisi kohta; kas ja kuidas aitab asi ajalugu paremini mõista.

2) Ühiskondlik või kogukondlik väärtus: kas asjaga on seotud mingid uskumused, ideed, lood, kombed, tavad, mis on tänapäeval olulised teatud kogukonna või inimgrupi jaoks; miks see on oluline; milles see väljendub.

3) Teaduslik väärtus: kas teadlastel on tänapäeval või tulevikus huvi asja põhjalikumalt uurida.

4) Esteetiline väärtus: kas asi on meisterlikult valmistatud või on suurepärase näide teatud oskustest; kas see on hea näide stiilist, disainist, kunstivoolust või mõne kunstniku loomingust; kas see on originaalse või innovaatilise disainiga.

Lisakriteeriumid:

1) Päritolu, legend, dokumenteerituse aste: kas on teada, kes oli asja omanik, kasutaja või valmistaja; kus ja kuidas seda kasutati; kuivõrd hästi see on dokumenteeritud.

2) Iseloomulikkus, tüüpilisus, rariiteetsus: kas asi on teatud liiki asjade, tegevuste, eluviisi või ajalooperioodi tüüpiline näide; kas asi on haruldane, ebatavaline või erakordselt hea näide teatud asjast; kas see on erakordselt hästi dokumenteeritud, võrreldes teiste samalaadsete asjadega.

3) Seisund, terviklikkus: kas asi on hästi säilinud, töökorras; kas see on säilinud ilma tahtlike või juhuslike muudatusteta, mis takistaksid tema tajumist originaalina.

4) Kasutatavus näitusel, teadustöös, haridustegevuses: kas asja abil on võimalik interpreteerida sündmusi, kogemusi, inimesi jne ning tuua välja nende erinevaid aspekte; kas asi aitab muuseumil jutustada mingit lugu; kuidas asi seostub muuseumi näituste kavaga ja haridusprogrammidega.

2.5 Muuseumikogu hetkeseis ja täiendamisvajadus

Muuseum keskendub kogumistöös neljale põhisuunale: okupatsioon, vastupanu, taastamine ja vabadus.

Okupatsioon. Tänapäevaks on okupatsioonide ja vabaduse muuseumi Vabamu kogu üsna hästi varustatud olmelise materjaliga. Edaspidi keskendub muuseum okupatsiooniaja kurioosumeid iseloomustavate esemete, dokumentide ja mälestuste kogumisele. Need aitavad tulevikus selgitada, mis asi oli defitsiit, import, letialune kaup või mis asutus oli Glavlit.

Põhilised teemad:

- elu sotsialistlikus Eestis, parteilise elu väljendused linnapildis ja inimeste eludes;
- sotsialistlik elu maal - kolhoosid ja sovhoosid;
- sotsialistliku elu eripärad - propaganda, tsensuur, välismaa (elu läänes), defitsiit, import;
- sotsialistlik tunnustus - aukirjad, preemiad, ordenid ja medalid, tuusikud;
- turism ja reisimine - reisirid lääneriikidesse, ankeedid, idaploki maad, turism Nõukogude Liidus (tuusikud, metsikult, loomareisid);
- piiritsoonid ja suletud linnad;
- KGB – jälgimine ja koputajad inimese elus;
- venestamine ja tööstusmigratsioon, nõukogude inimese kasvatamine.

Repressioonid ja vastupanu. Jätkub repressioonide ja vastupanuga seonduvate materjalide kogumine, näiteks vangilaagrites ja asumisel tehtud käsitöö, dokumendid (vabastustõendid, kirjad kodumaale), fotod, päevikud.

Põhilised teemad:

- metsavennad, õpilastvastupanu, dissidendid (*samizdat*, võitlus poliitvangide vabastamise eest), protestiliikumised - punkarid, rockmuusika, võitlus eesti poiste vene vägedesse mineku vastu.

Vabamu kogub ka väliseestlastega seotud materjale:

- põgenemine välismaale - paadi või laevaga Rootsi või Saksamaale, DP laagrid, eestluse hoidmine, koolid, seltsid;
- edasiränne Ameerikasse, Kanadasse, Austraaliasse;
- väliseestlaste võitlus Eesti vabaduse eest ja tegevus Eesti taasiseseisvumisprotsessis.

Taastamine. Jätkub 1980ndate ja 1990ndate alguse murrangulise perioodi, taastamisega seotud materjalide kogumine.

Põhilised teemad:

- fosforiidisõda, Hirvepargi miiting, Isemajandav Eesti, kooperatiivid, muinsuskaitseliikumine, Rahvarinne, öölaulupeod, Interliikumine, ERSP, laulev revolutsioon, Eesti NSV suveräänsuse deklaratsioon, keeleseadus, Eesti kodanike komiteed, ENSV ÜN otsused ja seadused, MRP, Balti kett, rehabiliteerimised, Eesti

Kongress, kolhooside ja sovhooside lagunemine, taluseadus, erakondade loomine, augustiputš, uus põhiseadus, rahareform, erastamine, majanduskriis, Narva ja Sillamäe referendum, Vene vägede väljaviimine.

Vabadus. Muuseumi jaoks uus teema on arengud vabas Eestis ja neid iseloomustava ainese kogumine.

Põhilised teemad:

- kodanikuliikumised, kodanikuühiskonna kasv ja areng, demokraatia olemus, vabadus ja vastutus, sotsiaalne kihistumine, rahvusvaheliste organisatsioonidega liitumine, väljaränne, infoühiskonna areng, ääremaastumine.

Märksõna „vabadus“ alla lisandus 2021. Aastal eraldi suurem alateema esmase nimega „Taasiseseisvunud Eesti ühiskonna digitaalne areng ja selle edulugu“.

Põhilised teemad

- infoühiskonnaalane poliitika ja seadusandlus: esimene infoühiskonna strateegia „Eesti tee infoühiskonda“, „Eesti infopoliitika põhialused“, kampaania „Tiigrihüpe“, andmevahetuskiht X-tee, digitaalallkirja seadus, projektid „PeaTee“ ja „KülaTee“, Blockchain tehnoloogia ja Eesti;
- e-ühiskond: e-pangandus, andmevahetuskiht X-tee, veebipõhine tuludeklaratsioonide tegemine, EMTA infosüsteemid, e-valitsus, e-kool, e-pilet, ID-kaart ja digitaalne allkirjastamine, e-hääletamine, ettevõtte loomine internetis, osale.ee, petitsioon.ee, e-residentsus;
- haridus ning teadustegevus: Boris Tamm, Küberneetika Instituut, AS Cybernetica, Institute of Baltic Studies, IT suunaliste õppekavade loomise lugu, Tiigrihüppe Sihtasutus, e-kool, Eesti Hariduse ja Teaduse Andmesidevõrk (EENet), EL-i esimene sisseastumise infosüsteem (SAIS), Programmeerimiskeeled KÕPS ja ROPS, Jaak Loonde arvutiringid, Eesti klaviatuur, vene kogukonna ja eesti kogukonna lõhe (nt. koolid olid teise õppekavaga, eraldi arvutiklubid, ülikoolides eraldi grupid);
- Eestiga seotud idufirmad: Bluemoon Software (1993), Microlink ja Hansapank (olid praeguses mõttes iduettevõtted), Transferwise, Taxify, Skeletontech, Pipedrive, Starship. Kogutav materjal: autorite mälestused, kirjavahetus, koosolekute märkmed, visuaalse kontseptsiooni ideed, visuaalid mõne funktsiooni koodikirjutuse näitega, kuvatõmmised, fotod;

- programmid (tarkvara): Sound Club, FastTrack protokoll, Kazaa, Skype;
- Digitaalne lõhe: – Interneti mittekasutajad ehk „sinikraed” ja „elupäevade veetjad.” 2000. aastate alguses, arvutikoolituste projekt "Vaata maailma", avalikud internetipunktid (AIP), vene kogukonna ja eesti kogukonna lõhe.
- küberturvalisus: – küberrünnak 2007. aasta aprillis, ID-kaart ja digitaalne allkirjastamine, e-hääletamine, e-residentsus. eestlaste loodud arvutiviirused;
- arvutimängud: „Kosmonaut“, „SkyRoads“, „Roketz“, „Teleglitch“;
- algatused ja seisma jäänud projektid: SmartPalm ja PalmPilot;
- varia: Erinevad Eesti ühiskonna digitaalse arengu ja selle eduloo teemaga seotud esemed, Eesti inimeste esimene arvuti kasutamise kogemus, arvutiajakiri .EXE, Eesti keelne klaviatuuri väljatöötamine.

2.6 Muuseumikogu täiendamise protseduurid

Muuseumikogu täiendamise eest vastutab peavarahoidja koostöös hindamiskomisjoniga. Annetuspakkumiste puhul pannakse üleandja esitatud andmete põhjal kirja tulmelegend ning objektiga seotud spetsiifiline legend. Saadud infot võrreldakse peavarahoidja ja kogude spetsialisti poolt. Olemasolev info esitatakse peavarahoidja poolt hindamiskomisjonile, kes lähtub muuseumikogu täiendamise otsustes peavarahoidja poolt esitatud infost ning muuseumi kogumispõhimõtetest.

2.7 Juurdekasvuvõimaluste ja säilitustingimuste analüüs

Kogude halduse ja hooldamisega tegelevad Vabamus peavarahoidja ja alates 2023. aastast ka kogude spetsialist. Muuseumikogu juurdekasv on olnud keskmiselt 400 - 600 museaali aastas.

Endiselt on arvele võtmata suur kogus ajavahemikus 2008 - 2012 laekunud esemeid, kuna muuseum oli majanduslanguse aastatel väga raske majandusliku seisu tõttu personaliga alavarustatud, mistõttu esemed jäid ootama paremaid aegu arvele võtmiseks.

Muuseumi kogusid säilitatakse 2023. a alates uuel rendipinnal. Museaale hoiustatakse ühes ruumis, kus on tagatud museaalidele ligipääs ent kogu juurdekasvuvõimalused on alla 30% . Uue rendipinna kasutusele võtuga paranesid museaalide kliimatingimused ja kogude töötajate töötignimused

2.8 Muuseumikogu analüüs ja väärtuste hindamine

Muuseumikogu sügavama analüüsi eelduseks on kogu põhjalikum inventuur, mis toimub 2024. aastal. Hetke teadmistele tuginedes on muuseumi kogude tugevaks küljeks repressioonidega

seotud materjalid: kirjavahetus, dokumendid, päevikud ja fotod. Näiteks on Vabamu kogudes kollektsioon unikaalseid Siberis represseeritute poolt kasetohule kirjutatud kirju ja kollektsioon eestlaste rändeid iseloomustavaid kohvreid. Hästi on Vabamu kogud varustatud ka Nõukogude aja olmelise materjali, tsiviilkaitse ning vastupanuga seotud esemetega. .

2.9 Museaalide väljaarvamine

Museaale arvatakse muuseumikogust välja lähtudes muuseumiseadusest. Museaal arvatakse muuseumikogust välja, kui museaal:

- 1) on hävinud;
- 2) on enne muuseumikogusse arvamist omaniku tahte vastaselt tema valdusest välja läinud või teisest riigist välja viidud. Sellisel juhul antakse museaal üle omanikule või tagastatakse teisele riigile.

Samuti võidakse museaali võib muuseumikogust välja arvata, kui:

- 1) museaali kuulumine muuseumikogusse ei ole kooskõlas muuseumi kogumispõhimõtetega;
- 2) sama muuseumi muuseumikogus või mõnes teises riigile kuuluvas muuseumikogus leidub museaaliga olulisel määral sarnaseid museaale, mis on paremas seisukorras või mille kohta teadaolev kultuuriväärtuslik teave on täielikum;
- 3) museaal ei ole leitav ega tuvastatav ja on piisav alus arvata, et see ei ole säilinud;
- 4) museaal on kahjustatud ja seda ei ole võimalik või otstarbekas taastada.

(3) Museaali väljaarvamise muuseumikogust käesoleva paragrahvi lõigetes 1 ja 2 sätestatud alustel ning museaali võõrandamise viisi valiku otsustab muuseumi juht, arvestades muuseumi juhi moodustatud, vähemalt kolmeliikmelise komisjoni põhjendatud ettepanekut.